

... sve ima svoje mesto i funkciju u celini..." (H. M.)

U ovom tehnikom umnoženom trenutku i svetski otvorenom procesu odjednom postoji takva raznovrsnost i slojevitost oblika, pogotovu onih koji sadrže u začetku arhetipsko i u svojoj konstituciji nadmoćno univerzalno tako da se sreću i među se delotvorno odnose i utiču na tekući stvaralački proces svi oblici bilo gde i bilo kad da su nastali — bilo da potiču od iščezlih civilizacija, bilo da su drevno azijski, afrički, polinezijski, acetečki, mediteransko—grčko—hrišćansko renesansni, bilo ovi koji nastaju u naše vreme pod pritiskom svega što je ikada postojalo i pred obavezom imperativom datog senzibiliteta i mišljenja date tehnologije i načina života. Pod neposrednim i nezadovoljstvom (ostvarenosti) individue. U opsojavanju individualnog stvaralačkog napora izrasta svetski otvoren stvaralački proces ostvarivanja savremenog čovekovog senzibiliteta u zvuku, u boji, u čvrstom materijalu i u nenadmašnoj reči. Savremena tehnologija komuniciranja omogućava da se individualni a ospoljeni stvaralački napori susreću intenzivnije i delotvornije u svetskim razmerama, utičući direktno na međusobno prožimanje i u celini na jedinstveno stvaralačko bitisanje.

Brzo i masovno komuniciranje iznosi neposredno prisutno sve što je zajednički ljudsko, još više utičući na formiranje svetski univerzalnog i humanog. Tehnička mogućnost ovakve frekventnog posredovanja direktno je potencijalna i saglašeno izvanredno određen univerzalno—svetske i neograničeno humane komponente koje su inače inokosno postojale u svakom autentičnom čovekovom naporu i delu. Svaki čovekov čin podrazumeva humano; a svako ljudsko delo je neodvojivo od univerzalne komponente — koja mu i daje pravu vrednost i po kojoj dobija mesto u svetskoj hijerarhiji značenja. Univerzalno i svetsko su neodvojive komponente svakog dela. Prema tome, u samom zametku umetničkog dela sadržano je njegova svetsko značenje; svaki umetnički oblik i svako delo poseduju immanentno svetsko.

Velika je zasluga tehnike u formiranju svetskog ambijenta u kojem su svi do sada poznati oblici koji i sačinjavaju sve postojeće — na čemu i nastaje uzemljeno i neizvesno traganje i ostvarivanje novog. Tehnika posreduje u stvaralačkom; upravo tehnika omogućava ispoljavanje autentičnog u njemu odgovarajućim razmerama, to jeste dokle seže određeni senzibilitet, trajnost i značenje konkretnog oblika. Ne mala je zato zasluga sredstava za masovno komuniciranje, to jeste same tehnike, da umetnički oblici mogu da ispolje ono što sadrže i nose. Čovek ne bi bio u svetskim razmerama ovo što jeste da nije imao ovu moćnu i nepavredno napadnu mogućnost, tehniku koja omogućuje ljudskom da se ostvari svetski. Tehnika pruža čoveku šansu da ispolji i svoje kosmičko svojstvo koje je do juče bilo samo u domenu mašte, a u naše dane ove postaje realnost. Pošto je čovek u izvesnim domenima i do izvesne mere ostvario svetsko, kosmičko šansu je počela da biva realnost.

Sva dosadašnja istorija čoveka, u ovom svetski konstituisanom, tehnikom potenciranom i ubranom stvaralačkom procesu, postaje neposredna pretpostavka svakog stvaralačkog čina. Do sada nepoznato po intenzitetu i sveobuhvatnom kretanju, u tehnici nalazi medij i šansu svetske otvorenosti te prisutnosti slojevitog bogatstva i raznovrsnog značenja. Tehnika omogućava svakoj inokosnoj, oaznoj, nacionalnoj ograničenosti (u nastajanju) da se ispolji u svome bitno humanom, univerzalnom svetskom značenju koje nosi svako delo. Ovdje vidimo šansu tehnike u njenju bitno svetskoj misiji: kao transmisijske humanosti pa i intencionalnosti smisla samog dela, te transponovanja individualno ljudskog u svetsko humano. Tehnika pruža šansu realizovanja čovekove mogućnosti u svetu — da stvaralački zauzme mesto koje mu pripada u svetu koji je ostvario; i da konstituiše celovitost koju čovek nosi u svakom trenutku i da je neometano smesti u svetu. Tehnika je komponenta svetskog. Umnožena humanost. Tehnika nameće vlastiti nivo konstituisanja sveta. Pod ovim njenim imperativom događa se, u oslobodenosti i zarobljenosti, stalni napor čoveka u traženju zavičaja i ostvarivanja integrala čoveka kome je sve bliže, no što mu se više približuje kao da više izmiče, tako da je u svaku iskon stvaranja ništa drugo no ovaj nov i čvrsta unapred i nedovoljnost ostvarenog koje se zato stalno obnavlja.

VOJISLAV ĐUROVIĆ

svet kao celina

I

Stvaralaštvo je uvek u napregnutom odnosu naspram date stvarnosti, kao što je i u nekom dužničko—kontinuitetnom—genetičkom odnosu prema već ostvarenom svetu oblika. Autentično stvaralaštvo se ne vraća natrag, niti se konformno služi poznatim; i nijedno ostvareno delo nije u slepoj saglasnosti sa datim. Umetničko delo je uvek ispred ili iza datosti, nikad doslovce prepisana stvarnost; a izlazi i konstituiše se kao zasebna estetska svest. U iskazanju unapred i zaostajajući unatrag u odnosu na datu stvarnost nalazi se i kompleksna a neophodna komponenta realističnosti u bitcu same umetnosti. Nastajući u krilu postojećeg, stvaralaštvo je uslovljeno, ali ne i ograničeno datim činjenicama. Stvaralaštvo izbija jednako iz svega što je poznato kao i iz nepoznatog koje samo sobom nosi i ispoljava po snazi stvaraoča i mogućnostima sveta.

Savremeno stvaralaštvo je izrazito svetski otvoreno. Obелеžje ove otvorenosti je intenzivnost po vremenu i sveobuhvatnost po prostoru komuniciranja. Intenzitet komuniciranja dostiže čin događanja. Izjednačenje pro—izvođenja i posredovanja rezultat je tempa komuniciranja koji dikтира dati nivo tehnike i funkcionalne tehnologije. Tako intenzivno komuniciranje i široka otvorenost za primanje direktno izlaze iz sadašnje dominantne (tehničke) sveta: Tehnika iznosi ukletu autentično i postavlja u svet kao nešto veoma obično.

Svim onim što nosi, moderna tehnologija tako vrši silan pritisak na određivanje stvaraoča i na formiranje senzibiliteta savremenog čoveka. Tehnologija ima svoju konstantu razvoja; i njena jedinstvena uzlazna linija biva ona oko koje se rascvetava novi svet oblika. Pozicija tehnologije u savremenom društvu je upravo fatalna za stvaralaštvo; njeno kratkoveko zastarevanje i davolski brzo napredovanje vrši direktan atak na svaku inicijativu i svaki čin čoveka u bilo kojem domenu. Moderna tehnologija vrši takav pritisak i na umetničko stvaralaštvo; pritisak je sada po prostoru, težinom, — ne po vremenu. Ritmu masovnih komunikacija, industrijske automatike, velikih sistema, kibernetike tu da je tradicionalna distanca vremena i stvaralačka aristokratoidnost. Tradicionalno stvaralačko vreme postaje sada stalgično (izgubljeno) vreme. Stvaralački akt je ospoljen, javan. Ali sa opsojavanjem stvaralačkog napora dolazi i do poznatog zamenjivanja teza: zamena (stvaralačka) funkcije čoveka sa (osobenošću) materijala — koja nalazi svoj rezon u imperativu humanog tretiranja datosti koja je izrazito obeležena urbanosti i pojavom novih materijala što treba svakako na najbolji (ljudski) moguć način osvojiti.

Imperativ tehnologije je dosledan ma koliko da je njen okvir kompleksan. Kompetentno i opredeljeno prisustvo (sa svojom specijalističkom stvaralačkom umetničkom misijom) u datoj tehnologiji postaje merilo prisutnosti na ovom istorijskom nivou. Imperativ tehnologije poudana se sa imperativom realnosti. Savremena tehnologija ne postoji za sebe. Savremeni senzibilitet koji nastaje u krilu moderne tehnologije žudi, teži, muči se da dobije autentičan oblik; nauka i

tehnika očekuju rešenje — odgovor od umetničkog stvaralaštva. Po iskonu navedenja oblika novom humanitetu i imperativu savremene tehnologije događa se u nekim domenima najtežije korespondiranje između umetničkog postupka i tehnološke funkcije. Estetika i tehnika stupaju u neposredan dijalog (Naučni fizičar kaže: "Fizika je nauka koja je najbliža estetici"). Po tehničkim zakonima izražene funkcije predmeta i po fizičko matematičkim zakonima ostvareni oblici imaju sada takvu oslobodenost i jaku liniju kakvu je do nedavno mogla samo čovekova mašta da dočara.

II

U trenutku kada je umetničko stvaralaštvo dobilo sadašnje masovne razmere, a obaveštenost nivo svetsko istorijske, počinje nametnuto (umesto spontano izražavanje) isticanje univerzalnih komponenti u umetnosti.

Tražanje savremenog oblika modernom senzibilitetu ima dva pola jedinstvenog procesa: lični oponašljeni i masovni. Pojedinačan napor je izraz kolektivne svesti i snage ličnosti, a masovni nametnuti i prihvaćeni društvene potrebe. Opšta je tendencija inače u istoriji čovečanstva da se uliva pojedinačan doprinos u opšti tok te brisanje osobnog i izjednačavanje sa grupnim kolektivnim i određeno istorijskim. Ovo je, po inerciji, da sve što postoji ima svoj smisao, direktno uticalo na mehanističko ispoljavanje (u inače mehaničko tehničkim transmisijska) univerzalnog u svetu. Pod pritisakom konstituisanja svetskog dolazi do nestipljenja: Dolazi do nove zamene teza istorijsko vertikalnog po dubini i slojevitosti čoveka sa savremenim aktuelno naprednim horizontalnim, dolazi do zamene univerzalno trajnog sa trenutno komunikativnim, dolazi do simplifikiranja univerzalnog. Dalje: Umesto da univerzalno generički nastaje (u novome delu), preuzima se iz postojećeg oblika oblika. Umesto autentičnosti danas nastaje kopiranje arhetipskog. Stvaralačka je sreća ovog trenutka postojanje zaista takvog oblika trajno univerzalnog i arhetipskog što savremeni umetnik mora da uvažava. Ali savremeni umetnik je istraživač vlastite sudbine kao datog istorijskog i generičkog nivoa: date svetske jedinstvenosti. Vlastito autentično ne može se pozajmiti! Savremeni stvaralac je osuđen na svoju autentičnu istinu.

U ovoj svetskoj otvorenosti i skoro neograničenosti u raznovrsnosti bogatstva i istorijsko svetke oslobodenosti kreacije savremeni stvaralac je doveden u situaciju da biva jednostran. Da bi bio valjan prisutan u naporu koji čini čovek mora biti opredeljen! U ovako silnoj otvorenosti i razuidenosti čovek mora da bude jednostran kako bi izrazio vlastito autentično opredeljenje.

Evidentna svetska smenljivost pravaca, pokreta, stilova u umetnosti je sastavni deo kompleksne objedinjenosti savremenog stvaralačkog procesa. Stvaralačko traženje se silva u tokove, u sisteme, koji kao neki kružni valovi proizilaze jedan iz drugog presecajući se i nadirastajući i sa svim rastajući. Ovo proizilazanje jednog iz drugog sistema, pravca, stila i njihovo sve kratkovekije trajanje i smenjivanje, ali i zato jedinstvenije obu-

hvatanje i masovnije ispoljavanje, zapazeno je još od polovine prošlog stoleća da u naše dane dobije vreme trajanja i uticaja prema tempu prenošenja vesti i slike preko masovnog medija. Ovo dovoljno rečito govori o funkciji tehnologije savremenih komunikacija u stvaralaštvu: Izvesno, uspostavljena je jedinstvena stvaralačka klima.

No, dalje, stvaralački akt se počeo shvatiti pre kao cilj no sredstvo (što do izvesne mere može da se primii; ali dolazi do neposredne tehnologizacije samog stvaralačkog procesa; te odviše (kao i nedovoljno) očekivanja od (ovladavanja) novim materijalima) svaki dan novije tehnologije. Ima pokušaja da se od „same umetničke materije načini sadržina dela“.

Materijal je sredstvo u stvaralačkom postupku, ne antropomorfizirani hilozistički i obogotvoreni predmet. Umetničko delo postoji kao oblik ukoliko se i kako ostvari kao oblik—sloboda, kao kristalizirana žudnja, patnja i nada čoveka, i materijalizirani senzibilitet. Umetničko delo—oblik je uvek rezultat jednog novog neponovljivog napora čoveka.

Stvaralački napor je istorijski čin nalaženja — vezan za datost i perspektivu istorije. Pitanje je sada jednako poznavanja ove silne svetske otvorenosti kao i preuzimanju odgovornosti da ostvari sadašnjost i otkrije budućnost.

III

Umetničko delo kao i postupak koji do njega dovodi nose slobodu kao dijalektiku oslobađanja snage i postojanja slobode—dela. Svako istorijsko razdoblje je konkretizovano vlastitom slobodom dela, oblika. „Oblici i određuju svaku civilizaciju i čine njenu fundamentalnu armaturu.“

U umetnosti se prožimaju unutrašnje i vanjske komponente koje dovode do konsolidacije, do ostvarivanja koherentnog celovitog jedinstvenog dela.

Svako delo nosi sobom, kako po unutrašnjoj konstituciji tako i po vanjskim komponentama, jednu dominantnu uslovljenu datim okolnostima i generičkim svojstvima, bilo pak aktuelnim ili dubinskim obležajima. Svako delo donosi nešto čime obležava razdoblje i smešta sebe u njemu. Ovaj okvir je „jedinstvo koje se sastoji od samih konkretnih elemenata“. Ovaj okvir čine i struktura ali i jedinstvo, dakle, stil.

Stil naših dana je proces humaniziranja stvarnosti na datom nivou istorije po generičnosti umetničkog iskustva; stil je u stvari proces nalaženja autentičnosti. Pitanje stila u ovom isprepletanom i povezanom svetu je pitanje otkrivanja medija za celovitost sveta koja postoji i humanu otvorenost kulture.

U tradicionalnom smislu, faktički, u naše vreme ne postoji ništa završeno prema tome ni ograničeno ni definisano. Postoji evidentno pretpajanje umetničkih pravaca, ciklično nadilazanje i jedinstveno stapanje u jedinstvo bunta i prilagodavanja. Postoji očigledna pobuna prema statičnosti, otvorenosti i komunikativnosti sveta, prisustvo svih bilo kad i bilo gde ostvarenih oblika, postoji fascinantna ritam date tehnologije.

Povezivanje u svetski otvorenom procesu podrazumeva svaki, ma i najmanji doprinos; ali i nameće oslobađanje od suženog regionalnog, lokalnog. Područje likovnih umetnosti primarno je: danas „pojam nacionalne škole ili čak evropske gubi svoj smisao“ u likovnim umetnostima. Svetska otvorenost nametnuta je u ovom bogatstvu raznovrsnosti i slojevitosti odricanje kao uslov za pravo stvaralačko učestvovanje.

U stvaralačkom procesu u svakom trenutku postoji formalna nužnost. I oblik kao da izlazi iz same strukture formativnog procesa. Postojeći oblik koji nastaje izlazi iz mnogih kompleksnih okolnosti među kojima je čini se tehnologija najjasnije prisutna. Postojeća tehnologija je evidentno nametnula svoju dinamiku događanja stvaralačkom procesu.

☆

Bez podrazumevanja i usvajanja istorijskog i bez opredeljenja u postojećem nema spontanog stvaralačkog čina, nema autentičnog dela. Prisustvo svega dosadašnjeg i uporedno istovremeno postojanje prostorno udaljenog uslovljava formativni postupak. Nastajući generički i kontinuitetno iz osobenosti same umetnosti, umetnički oblik akcentiramo, nastaje pod pritiskom date stvarnosti. Zato je svaki stvaralački napor nepotpun, a rezultat svakako manjkav ako ne izlazi iz odgovarajućeg nivoa svesti.

U ovom trenutku svetske otvorenosti i brzog smenjivanja, prisutnog stuba istorije i svetskog obima sadašnjosti, u kulturno jedinstvenosti i slojevitosti — evidentno postoji jedinstvena (svetska) stvaralačka klima. Sve što je bilo gde nastalo smešta se u svetsku hijerarhiju vrednosti i humanih značenja. Zato možda ujedno i odjednom postoje takve raznovrsnosti i slojevitosti, zato među nama ovako arhetipski i univerzalno drevno.

U ovom tehnikom umnoženom trenutku i svetski otvorenom procesu konstituisanja jedinstvenosti umetnost spontano nosi korespondiranje. Umetnost je eminentno korespondiranje. Umetski oblik koji se ne odriči kao komuniciranje nije se ostvario kao umetničko delo. Umetski proces iznasta iz sveobuhvatnog podrazumevanja sveta. A umetničko delo u biti nosi jedinstvenost sveta.